Bhaṭṭa Narasiṃha's Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa-vyākhyā
(Pariccheda II-3)

Katsuhiko Kamimura

This text is a continuation of Pariccheda I (published in *Buddhist Studies,* Vol. V, international Buddhist Association, Kamoe, March 1976), Pariccheda II-1 (in *J. Okuda Commemoration Volume,* Heirakuji, Nov. Kyoto, 1976), and Pariccheda II-2 (in *Journal of Indian and Buddhist Studies,* Vol. XXIV, No. 1, December 1975). For abbreviations, see my previous editions of the *S. K. Ā. Vyākhyā.*

July 11, 1976.

TEXT

(II. 63) asthānayamakaṃ lakṣayati——nādau na madhya iti.

(II. 64) tasya bhedam āha——pāda iti. svabhede cānyabhede ceti. svabhede 'sthānayamakabhede, anyabhede sthānayamakabhede, sthūlaṃ sūkṣmaṃ ceti. (v. 124) vīnām ityādi: vīnāṃ pākṣiṇāṃ vṛndam, etasya kūṭe samaruti marutsahite, (1→sutaruṇi śobhanadrume←1), sutaruṇi śobhanatāruṇye, suramaṇi śobhanapramade, samaruti samaśabdaṃ vasati.2) tat3) tasmāt, guṇaruci guṇapakṣapāti, madīyaṃ ca cittam4). asmin kroḍe suramaṇi guṇaruci, indranīlamaṇiviracitaguṇasahite parvata iti. (v. 125) svastha ityādi: rurur hariṇaḥ. ururatiḥ pṛthuprītiḥ. atitanutanv5) atikṛśaśarīre. matimati buddhimati. (6→gurugurum atiśayena gurum. ayīty avayo 'nunayadyotakaḥ.←6) mayi taritari sati mayi tīrṇavati sati. sati7) pativrate. mayy evaṃbhūtaṃ daityānīkaṃ jitavati. loko yathā svastho 'bhūt, tathā, evaṃbhūto hariṇo 'pi svasthaḥ śaile 'sminn8) ātastha ity arthaḥ. (v. 126) na gajeti: nagajā acalasaṃbhavāḥ, na na santi, (9→gajāḥ kariṇaḥ. dayitā(ḥ) priyā(ḥ), adayitā dayayāviṣayīkṛtā(ḥ).←9) (10→vigataṃ viśiṣṭaṃ11) gataṃ vigataṃ vyapagatam.←10) (12→lalitaṃ krīḍitam, lalacalane13) calitam(?).←12) pramadā strī, apramadā prītiśūnyā, (14→āmety avyayam, hatā him-

sitā.[←14] mahatāṃ mahātmanām, araṇaṃ raṇaśūnyam, maraṇaṃ mṛtiḥ, samayāt samayaṃ prāpya, samayāt samagacchat. raṇadhvastaparikarasya kasyacid vacanam idam. (v. 127) vividheti: caturdaśākṣarapādaḥ samavṛtto 'yaṃ ślokaḥ. vividhadhavavanā bahuprakāradhavadrumakānanā; nāgagarddhardhanānāvivitatagaganā[15] nāgeṣu bhujageṣu gṛdhyanty abhilaṣyantīti nāgagarddhās taiḥ[16], nānā(?)[17] eva ṛddhaiś ca, nānāvidhaiḥ vibhiḥ pakṣibhir vitatagaganā vyāptākāśā; anāmamajjajjanānā nāmāpi yathāśūnyaṃ bhavati tathā majjajjanaprāṇā[18]; ruruśaśalalanā ruruśaśayoś cālanī; nāv āvayoḥ, abandhundhunānā[19]: ahṛdyaṃ[20] dhunvatī; mama hi hitatanā[21] mama hi hitakāriṇī; anānana[22] svasvanānā: anānanā[23] apratitatā svayaṃ[24] yathā bhavati tathā svanānā svananaśīlā; evaṃbhūtā seyam aṭavīty arthaḥ. (v. 128) upoḍharāgeti: madenopoḍharāgāpy abalā madenasā matpāpena manyurasena yojitā prāpitā. anaṅgatāpitā[m][25] anaṅgena santāpavattāṃ gatāpy etāvate santāpāpy etāvate santāpāya mama nāsa nābhūd iti. anaṅgajvarasantāpaṃ prāptāpi māṃ[26] aprāpitā sā mama naitāvate duḥkhāyābhūt. yāvate madarāgadaśāyāṃ manyurasaṃ[27] prāptety arthaḥ. (v. 129) matāṃdhunānetyādi[28]: [29→]aramatām[30] aviṣayasaṅgināṃ matām abhimatām akāmatāṃ[31] niṣkāmatāṃ dhunānā[32] vitara[n]tī,[←29] atāpenāpi labdh-[āgrimat]ānulomatā samatā[33]. atāmyto 'muhyatas[34] tava matāv uttamatā yā, [35→]anulomatām [tām] ayati prāpayati samatā,[←35] na tu vāmateti. (Prose before v. 130) svabhede pūrvabhedānucchedeneti: svasthānayamakaṃ[36] tasya bhede pūrvasya sthānayamakasyādimadhyayamakatvādibhedānucchedena[38] sthūlam udāhriyata ity arthaḥ. (v. 130) satamā ityādi: satamālatvāt satamās tamaḥsahito yaḥ, [39→]yataś ca pārāpārā nāma sarit,[←39] lokālokānukṛtir vistṛtatvād lokālokaparvatānukārī, anabhrakūṭair abhrakūṭarahitaiḥ kūṭaiḥ śṛṅgair upalakṣitas tathāpy adāvo dāvāgnirahitaḥ, sadāvo dāvena sahitaḥ, sa hy ayaṃ[40] sahyaḥ sahyaparvataḥ; evaṃbhūto yaḥ sa hy ayaṃ sahyaparvata ity anvayaḥ. (Prose after v. 130) atra viṣameti: atra prathamatṛtīyapādau viṣamau, dvitīyacaturthau samau, tau tadantāv asthitau tadgaditasyādiyamakasya svagatayor ādyantayamakayoḥ samāhāreṇādimadhyāntayamakatām āpādayataḥ. *pārāpāre*ti[41] *sahyaḥ sahya*[42] iti cāvṛttī sthūle evādimadhyavyapadeśa[m], dvitīyapādāpekṣayā [44→]"divyapadeśam, ardhāpekṣayā[←44] madhyavyapadeśaṃ ca labhate. tenādimadhyavyavasthābhāvād asthānayamakatvam, tathāpi tadvyapadeśāt pūrva-

bhedānuccheda iti. (Prose before v. 131) tad eveti: pūrvabhedānucchedy evety[45] arthaḥ. (v. 131) sanākavanitam iti: avato rakṣataḥ phaṇavataḥ phaṇino matā[46] abhimatā rasaparā[47] rasena prakṛṣṭā[48] parāstavasudhā tyaktavasudhā[49], evaṃbhūtā sudhā vasudhāṃ parityajya, evaṃbhūtam enaṃ girim adhivasatīty arthaḥ. (Prose after v. 131) atra pādāntādiṣv iti: pādānām anteṣv ādiṣu vartamānaṃ *ciraṃ ciram* ityādi madhyepādavicchedā[d] vyapetaṃ pādamadhyagataṃ[50] *nitaṃ nitam* ityādi madhyepādāntarābhāvād avyapetaṃ tad ubhayam api pādāntādyoḥ saṃhitāyā vicchede sati vyapetāvyapetalakṣaṇaṃ bhinnajātīyatvaṃ parityajyāvyapetatvarūpeṇābhinnajātīyaṃ jāyate. tato 'nyabhedasya vyapetasyocchedaḥ. madhyayamakatvāparityāgāt[51] sva(tu?) pūrvabhedānucchedaḥ, saṃdhisthatvād asthānayamakatvaṃ ceti. (v. 132) akhidyateti: yasya taṭe 'ravindadhāne[52] 'ravindānāṃ nidhāne tasminn āsannatvād udagratāpaṃ raviṃ dadhāne 'pi[53] bhṛṅgāvalir nākhidyata[54]. kutaḥ?[55] svabhāreṇa[56] namattāmarasā[57] satī (58→bhṛṅgāvalir nipītarasā[59] matteti, yata iti. (Prose after v. 132) atra mābhūd iti←58): iha *pya*-kāra-*ma*-kārābhyāṃ[60] vyavāyān na vyapetatvam, āvṛttidvayena pādasya sarvasyāpi vyāpter asthānayamakatvaṃ cety arthaḥ. (v. 133) kareṇur ityādi: kareṇuḥ kariṇī, prasthitaḥ prasthānam akarot, reṇuḥ śabdāyante sma. aṇuḥ sūkṣmo reṇū rajaḥ. (Prose after v. 133) (61→tat tv iti: reṇureṇur ity [āvṛttir asti(?)].←61) tat tu svāpekṣayā na madhyam[62]; pādādigatatvāt. kareṇur ity apekṣayā nādiḥ; madhyagatatvāt. tenādimadhyādivyavasthābhāvād asthānayamakatvam iti. (v. 134) jayantītyādi: he jayanti mahālakṣmi! ye te dehaṃ namasyanti te sadaiva jayanti. atonam asyanti: atayā(?)[63] alakṣmyā yad ūnaṃ vikalatām āpannaṃ tad api[64] kṣipanti. he sadāde he[65] satām ādibhūte bhavāni gauri! aham ato bhavāni. 'sārvavibhaktikas tasiḥ.' asyāṃ namasyāyāṃ bhaveyam ity arthaḥ. (v. 135) yāmetyādi: yāmānītā (66→yā mānibhir itā←66) prāptā, ānītāyāmā: ānītaḥ prāpita āyāmo yasyāḥ sā[67] āyāmavatīty arthaḥ. lokādhīrā lokasyādheḥ prerikā, dhīrālokā dhṛṣṭālokā, senā inasahitā, (68→sannā satpuruṣavatī←68), asannā avasādarahitā,[69] senā pṛtanā sā tādṛśī, alaṃ paryāptaṃ[70] hatvā hiṃsitvā, āhāvadat. tvā tvām. asāraṃ sāraśūnyaṃ[71] durbalam iti yāvat. evaṃbhūtāyā senāyā[72] tvāṃ paryāptaṃ hatvā sāram āheti saṃbandhaḥ[73]. (Prose after v. 135) nanu vyapetam asthānayamakam idam[74] udāhṛtam. tan na saṃbhavati. *yāmayāme*tyāder vyapetatve 'py ādyantayamakatayā[75]

*nītānīte*tyāder avyapetamadhyayamakatayā ca sthānayamakatvād avyapetatvāc cety āśaṃkyāha——yadyapīti. satyam; tathāpi maṇḍūkaplutyā [76→]yā(?) gatapratyāgatiḥ[←76], yā ca *yāmānīte*tyādau yatiḥ, tābhyāṃ naitat[77] sthānayamakam ullikhati sphuṭībhavati, kiṃ tv[78] asthānayamakam[79] eva sphuṭībhavatīty arthaḥ. (v. 136) haṭhapīteti: evaṃbhūtā pāṭalākalikā, anekair alibhir lilihe, āsvāditety arthaḥ. (Prose after v. 136) nanv etat prathama(dvitīya?)pādasyānte dvitīya(tṛtīya?)pādasyādau ca vartamānaṃ sthānayamakam evety āśaṃkyāha ——na caitad iti. nanu yadi vyapetāsthāna(?)[80]yamakodāharaṇam, upoḍharāgeti[81] kāñcīguṇavac chṛṅkhalābandhena pravṛttatvāt kāñcīyamakasaṃjñitam; tatrāpy evaṃ vyapetāvyapetāsthānayamakatvaṃ syāt. tatrāha——na caitad iti. (v. 137) dharādhareti[82]: evaṃbhūtā dharābhujāṃ[83] bhujā mahīṃ pātuṃ sahanta iti[84] saṃbandhaḥ. (v. 138) sālaṃvahantītyādi: taḍid[85]bhāsuratāpanīyaṃ taḍidvadbhāsura[86]tapanīyanirmitaṃ prākāraṃ vahantī[87], alaṃ bhūyiṣṭhaṃ suratāpanī surāṇāṃ tāpanakarī[88] rakṣobharakṛtena kṣobheṇa śabdāyamānatrikūṭā kalaṅkarahitā kalikāsadṛśaśailakūṭā[89] seyaṃ laṅketi. (Prose after v. 138) atra sālaṃ sālam iti: [90→]iha *sālaṃ sālam* iti[←90] pādādigatatvāt sthānayamakalakṣaṇasya [91→]bhedaḥ. *rakṣobharakṣobhe*tyāder avyapetalakṣaṇasya[←91] bheda iti. (v. 139) madhurayetyādi: evaṃbhūtayā[92] madhukarāṅganayā nibhṛtākṣaraṃ[93] muhur ujjage[94], udgīyate smeti. (II. 65) "sthānāsthānavibhāgābhyāṃ pādabhedāc[95] ca bhidyate" (*S. K. Ā.* II. 59cd) iti yad uktaṃ tatra sthānāsthānavibhāgo lakṣitaḥ. saṃprati pādakṛto bhedo lakṣyata ity āha——sthānāsthāneti. (v. 140) na mandayeti: āvarjitamānasātmayā naman[96] āvarjitān namrībhūtān mānasān me mahyam ānaman[97] dayāvarjitamānasātmayā[98] dayayā varjitena mānena saha vṛttir ātmā yasyās tathābhūtayā mandayā mayā na[99] jīviteśvaraḥ samāliṅgyateti[100]. (v. 141) dṛśyas tvayāyam ityādi: rucireṇa tejasvinā netrā nāyakena; nāyako(?)[101] manuṣyākāra[102] iti; yāvan nākaṃ svargam amṛtādipradānena[103] lālayatīty [ā]nākalālī yaḥ sa payonidhiḥ, ayaṃ purato[104] draṣṭavyaḥ. kuta iti cet? nānāvidhāyāṃ kalāpaṅktau[105] rucirābhilāṣo yasyāḥ sā nānākalālīruciḥ[106], eṇanetrā mṛgalocanā śrīḥ svayaṃ yasmād ajanīti[107]. (v. 142) smarānala iti: he arasekṣaṇe![108] mānavivardhitas[109] tāmarasekṣaṇena[110] tena samaṃ saha samantataḥ[111] sarvatra tato [112→]vistṛto yaḥ smarānalaḥ sa te[←112] nirvṛtiṃ tāṃ kiṃ nāpakarotīti[113]. (v. 143) sabhā surāṇām ityādi: abalā[114],

aḥ viṣṇur balam[115] yasyāḥ sā[116], vibhūṣitā vibhubhir adhyuṣitā[117] surāṇāṃ sabhā[118] yasya tava guṇair ārohi[119], sa tvam abalāḥ striyo vibhūṣitā alaṃkṛtā vihārayan vihāravartīḥ kuruvan bhāsurāṇām ujjvalānāṃ purāṃ[120] purīṇāṃ[121] saṃpado nirviśa, anubhaveti[122]. (v. 144) kalaṃkam iti: kalaṃ madhuram uktaṃ vacanam, tanumadhyanāmikā tanor madhyasya namanakarī stanadvayī ca tvadṛte[123] kaṃ na hanti, sarvān api hanty eva. ato bhavatpramukhe gaṇane pravṛtte, anāmikā dvitīyāṅguliḥ kalaṅkena mālinyena muktaṃ tanumad vigrahavat kiṃcid bhūtaṃ na hi yātīti; tvayi gaṇite tvādṛśo dvitīyo na labhyate ity arthaḥ. (v. 145) yā bibhartīti: atikālimālayā kālimna[124] ālayam atikrāntavatī[125], atiśayena nīleti[126] yāvat; yā[127] kalavallakīguṇasvānamānaṃ kalasya vallakīguṇasvānasya ca[128] bahumānaṃ bibharti; upagītayā[129] upānte gītavatyā tayālimālayā svānamā sukhena namayituṃ śakyā kāntaṃ vallabhaṃ kā na namati[130], sarvāpi khalu namaty evety arthaḥ. (v. 146) aneketi: anekapādabhramadabhra[131]sālam anekeṣu paryantaparvateṣu bhramadabhraśreṣṭham[132], [(33→]mānyedṛśābhīrupatatrikūṭaṃ mananīyedṛgvibhaya(?)[134]patatrisamūham; anekapādabhramadabhrasālam anekapānāṃ gajānām adabhra[m] [a]tucchaṃ madaṃ bibharti yasya sāladrumaḥ; taṃ he[←133] mānye bahumānārhe bhīru bhayaśīle, trikūṭaṃ dṛśā[135] pata gaccha; [(136→]evaṃbhūtaṃ trikūṭaṃ parvataṃ paśyety arthaḥ.[136] (v. 147) ghanam iti: ghanaṃ nibiḍaṃ vidāryā[137] vidārīnāmnā latayā, arujunabāṇapūgam arjunaṃ ca bāṇaṃ ca pūgaṃ cārjunabāṇapūgaṃ ghanaṃ guru vidārya vibhidya; [(138→]arjunabāṇapūgaṃ pārthasya bāṇasamūham,[←138] sasārabāṇaḥ sārasahitena bāṇena śabdena sahitaḥ, ayug ekaḥ, alocanasyādaraśūnyasya, sasāra jagāma, bāṇaḥ śaraḥ. ayugalocanasya trinayanasya[139], anādarayuktaḥ[140] saśabdaḥ parameśvarasyaiko bāṇaḥ, evaṃbhūtaṃ drumasamūhaṃ pārthasya[141] śarasamūhaṃ ca bhittvā jagāmety arthaḥ. (v. 148) kalāpinām iti: kalāpināṃ[142] ke jale śabdāyanta iti kalāpino haṃsās teṣāṃ cārutayā cārutvena sahopayānty upagacchanti vṛndāni kulāni lāpoḍhaghanāgamānāṃ[143] lāpena śabdena ūḍhaṃ[144] ghanaṃ nibiḍam āgamanaṃ yeṣāṃ teṣāṃ śabda[145]sūcitāgamanānām iti yāvat. kalāpināṃ [(146→]mayūrāṇām ārutayaḥ[←146] śabdāś [(147→]cāpayānty apagacchanti vṛndānilāpoḍhaghanāgamānāṃ vṛndānilaśūnyameghāgamanānām[←147]. āgacchanti haṃsā gacchanti mayūrā ity arthaḥ[148]. (II. 67) ekākāracatuṣpādam iti: ekākāracatuṣpādaṃ ślokābhyāsaś ca[149] mahā-

yamakaṃ [(150→]tatrādyaṃ pādaś ca ślokaś ca[←150)] punar abhyāsāvaha[151)] iti. (v. 149) sabhetyādi: sabhā pariṣat, samānābhimānasahitā, sahasā hāsasahitā, aparāgād dveṣāt, sabhāsamānā bhāsamānena śobhamānena sahitā, [(152→]sahasā jhaṭiti, parāgā parāgavatī[153)], sabhāṃ[←152)] bhāsanāmnāṃ pakṣiṇāṃ bahumānena sahitā; [(154→]sahasā sahomāsena, aparānyā, āgād āgacchat;[154)] sabhā saprabhā samānā sadṛśī saha sārdhaṃ sā tādṛśī parāgāt parasmād agāt. parvatāt pūrvaṃ sābhimānā hāsavatī śobhamānair haṃsādibhiḥ sahitā ca pakṣipariṣat sahomāsaviṣayād aparāgāt. tadāgamanaviṣaye[155)] jhaṭiti parāgamat, tayā sadṛśī bhāsapakṣiṇāṃ[156)] bahumānavatī saprabhā cāparā[157)] pariṣat sahomāsena sārdhaṃ parasmāt parvatād[158)] āgacchatīty[159)] arthaḥ. (v. 150) pravaṇetyādi: pravaṇamadabhramadacaladviparājitaṃ[160)] pravaṇaiḥ[161)] pariṇamadbhir madena[162)] bhramadbhiś cācalavartibhir dvipair[163)] virājitam, ūḍhavimalam ūḍhaṃ(?)[164)] vīnāṃ[165)] pakṣiṇāṃ malaṃ[166)] yena tam(?)[167)], ahitataraṅgam ahibhis tatasthānam[168)], virasaṃ nīrasam, sadātimiśritam[169)] acyutadhāmaprabhūtaśikhicaritavanam[170)] acyutatejasā prabhūtena kṛśānunā bhakṣitajalam[171)]; pravaṇaṃ prakṛṣṭavanam, adabhramadacaladviparājitam ūḍhavimalamahitataraṅgaṃ yasya, ūḍhā(?)[172)] aśīrṇā vimalā malarahitāś ca taraṅgā adabhreṇa madena caladbhyo[173)] vibhyaḥ pakṣibhyaḥ[174)] parājitās tam, aśīrṇā nirmalā mahāntaś ca yasya taraṅgāḥ samadaiḥ pakṣibhir viśīrṇāḥ samalāḥ kṣudrāś ca kṛtās tam iti yāvat[175)]; virasaṃsadā[176)] pātāla[177)]vartināgapariṣadā, atimiśritam atīvamiśritam, acyutadhāma puruṣottamasthānam, prabhūtaśikhicaritavanaṃ[178)] prabhūtair mayūraiḥ sañcaritavanam[179)]; evaṃbhūtaṃ samudraṃ paśyety arthaḥ.[180)] (v. 151) samānayetyādi: [(181→]samānaya lakṣmīnītisahita![←181)] asamāna sadṛśarahita! yā samā yā tava sadṛśī, anayā samānayā, etayā sapūjayā samāḥ saṃvatsarān naya gamaya. punaḥ kiṃbhūtayā? amānayā mānarahitayā, uttarottaraṃ[182)] hi vṛddhayeti yāvat. samānasya samāgamaya. āsābhūt. mā lakṣmīḥ. na nāsti yā[183)] yādṛśī. [(184→]he lakṣmīnītisahita![←184)] asadṛśa! yā tava sadṛśī, anayā dṛśyamānayā saṃpūrṇayā uttarottaram abhivṛddhayā lakṣmyā sahitaḥ saṃvatsarān gamaya; yā ca lakṣmīr itaḥ pūrvaṃ nābhūt, tām apy ānayety arthaḥ.[185)]

(to be continued)

Variant Readings and Related Notes

1) Omitted in **T**. 2) Cf. *Ratn.*: samaruti samānakūjite. 3) **K. M., A. B.** tena. 4) **M** camacittam. 5) **T** atitatitanu. 6) B. N. 's reading is *guru-gurum ayi*; different from *Ratn.*: guru vipulam. guruḥ śakraḥ. mayo daityaviśeṣaḥ. 7) **T** omits *sati*. 8) **M** śailosminn. 9) B. N. 's interpretation is different from *Ratn.*: daitā vallabhāḥ. evaṃvidhā api gajā hastino na dayitā a rakṣitāḥ. 10) *Ratn.*: vīnāṃ haṃsaprabhṛtīnāṃ pakṣiṇāṃ gataṃ caṅkramaṇaṃ vigatam apagatam. 11) **M** viśliṣṭaṃ; **T** viślaṣṭaṃ. 12) *Ratn.*: lalitaṃ vilasitam. lalitaṃ bhraṣṭam. 13) **M** calacalane; **T** dalacalane. 14) *Ratn.*: āmaś cittavyathārūpo rogas tena hatā. 15) **M** nāgagardhardhardha na na vivitatagaga; **T** nāgarddhānānāvivitatagaganā. 16) **T** tau. 17) **M** snātā; **T** nnāta. 18) **M** majjajjanavraṇā. 19) **M** abaḍuṇḍunānā. 20) **M** ahudyaṃ. 21) **M** mama hitenā. 22) **M, T** anātasa. 23) **M, T,** anātatā. 24) **M** svaṃ. 25) **T** omits *an-aṅgatāpitām*. 26) **T** mā. 27) **M** manyura-. 28) **M** matā etetyādi; **T** madāndhunetyādi. 29) Different from *Ratn.*: matāṃ saṃmatām āramatāṃ yoginām akāmatāṃ vītarāgatāṃ dhunānādhaḥkurvāṇā. Cf. *Ratnaśrī* comm. ad *Kāvya-lakṣaṇa* (*K. Ā.*) III. 49: āramatāṃ tapasvinām akāmatām alubdhatāṃ matāṃ praśastāṃ dhunānā jayantī....... 30) **T** āramatām: the same reading as *Ratn.* 31) **M** omits *akāmatāṃ*. 32) **M** druhānā; **T** duhānā. 33) **M** sāmatā saṃmatā; **T** sāmatā saṃmatāsaṃmatā. 34) **M** atāmyatāmuhyas; **T** atāmyata amuhyata amuhyatas. 35) B. N. 's reading is *uttamatānulomatām* instead of *uttamatāvilomatām*. Cf. *Ratn.*: ata evottamatāyā vilomatām atirekam ayatī na gacchantī......; *Ratnaśrī*: uttamatāyā pradhāna[tva]sya vilomatāṃ prātikulyam adhamatām ayatī agacchantī......; 36) **T** svam asthānayamakaṃ. 37) **M** omits *pūrvasya*. 38) **M** -bhedena cchedena; **T** -bhedānubhedena. 39) Different from *Ratn.*: pārā nāma nadī tasyāḥ pāre āyato vistīrṇo....... **M** yataś ca parāparā nāma sarit; **T** yataś ca pārāvāra nāmāsīt. 40) **M** saḥ ayaṃ; **T** saḥ hiyaḥ ayaṃ. 41) **M, T** pārāvāreti. 42) **M** sahyasya savya. 43) **M** cāpi sthūla; **T** cāvṛttisthūla. 44) **T** ādimadhyāpekṣayā. 45) **T** pūrvabhedānucchedyavya ity. 46) The same reading as **A. B.**: matā phaṇavato. Cf. **K. M.**: mahāphaṇavato; *Ratn.*:...... mahāphaṇavān vāsukir....... 47) **M** rasavarā; **T** rasavatā. 48) **T** rasenāprakṛṣṭā. 49) **T** -vasudhāḥ. 50) **M** pādamadhyāgatama; **T** pādamadhyagatama. 51) **M** madhyayamakasyāparityāgāt. 52) **M** aravindanidhāne. 53) **M** raviṃ dadhāne; **T** vindadadhāne'pi. 54) **M** śṛṅgāvali nākhidyata; **T** bhṛṅgāvalī nākhidyata. 55) **M** kṛta. 56) **T** svabhāsena. 57) **T** namatvāmarasā. 58) Omitted in **T**. 59) **M** na pītarasā. 60) **M** ihāsya karamakārābhyāṃ; **T** ihāpyakāramakārābhyāṃ. 61) **M** tatrireṇakṛtye; **T** tat tv iti reṇuke kṛtye. 62) **M, T** nāmadhyaṃ. 63) **M** anayā; **T** ataya. 64) **M** tathāpi. 65) **T** omits *he*. 66) **M** yāmāni bharitā; **T** sāmāni haritā. 67) **M** yasyāṃ sā; **T** omits *sā*. 68) **M** tatpuruṣavatī; comp. *Ratn.*: āsannā nikaṭa-

vartinī. 69) M jyāsannā sādarā sādarā eṣā; T āsannā sādarahitā. 70) Comp. *Ratn.*: āram arisamūhaṃ. 71) T asārarasasāraśūnyaṃ. 72) T evaṃbhūtayā senasā. 73) B. N. 's interpretation of this verse is quite different from *Ratn.* 74) T omits *idam*. 75) M ādyantayamakatve yā. 76) M āyatagatapratyāgatiḥ; T avagatapratyāgatiḥ. 77) M naitasya. 78) M kiñ ca; T kinv. 79) M sthānayamakam. 80) Or *vyapetasthūla-*? M, T vyapetaṃ sthūla-. 81) II: v. 128. 82) M dhārādhāreti; T dhārādhareti. 83) M dhārābhujāṃ. 84) T sahantī saha iti. 85) M taṭid-; T taṭit-. 86) M taṭidvadbhāsura-. 87) M vahanti. 88) T tāpakārī. 89) Different from *Ratn.*: akalikāni kalirahitāny adrikūṭāni suvelaśikharāṇi yasyāṃ sā tathā. 90) Omitted in T. 91) Omitted in T. 92) M evaṃbhūtā; T evaṃbhūtā vā. 93) T nibhṛtam akṣaraṃ. 94) T ujjahe. 95) T padabhedāc. 96) M āvarjitamānasāṃ mayā namat; T āvarjitamānasamayā namat. 97) M, T ānama. 98) T dayāvarjitaṃ mānasān māyā. 99) M, T mandāyamānayā. 100) M samāliṅgiteti; T samāliteti. 101) M, T nānaro. 102) T manuṣyākṛtir. 103) M -pṛdākau. 104) M puro. 105) M kalāvarjau; T kalāpaṅkau. 106) M nākalālīruciḥ. 107) M ya svadajaniti; T yasmād ajanāti. 108) M, T alasekṣaṇe. 109) M mānavardhistas; T mānavatārddhitas. 110) B. N. 's interpretation is very peculiar; or the reading might be *tāmarasekṣaṇe...... arase kṣaṇena......* 111) M samāsaha samantaḥ. 112) M vismṛto 'yaṃ smarānaprahasate. 113) M kin nāvākarotīti. Cf. K. M., A. B., *K. Ā.* III. 62: kim apākaroti......na; Taruṇavācaspati Ṭīkā (p. 266): nāpakaroti. 114) M abalāḥ. 115) M balā. 116) T adds *abalā* after *sā*. B. N. 's interpretation is peculiar; comp. *Ratn.*: abalā balākhyena dānavena rahitā: agrees with the commentaries by Ratnaśrījñāna (p. 223) and Taruṇavācaspati (p. 262) on *K. Ā.* II. 58. 117) M apy uṣitā. Comp. *Ratn.*: vibhunā śakreṇādhyāsitā......; *Ratnaśrī* (p. 223): vibhoḥ śakrasya uṣitā vāsādhāraḥ vibhūṣitā śakrādhyāsitā. But cf. Taruṇa. Ṭīkā (p. 262): vibhūṣitā vibhavaḥ prabhavaḥ bṛhaspatiprabhṛtayaḥ, tair uṣitā sevitā. 118) M senā. 119) T ārohita. 120) M purāṇāṃ; T pusaṃ. 121) T purī. 122) M abhaveti; T anubhavati. 123) T tavatkṛte. 124) T kālināmnaḥ. 125) T atikāntavatī. 126) M leti. 127) M yo. 128) T omits *ca*. 129) T omits *upagītayā*. 130) M kānanamatiḥ; T kānanam iti. 131) M omits *-abhrā-*. 132) M bhramaḥ dabhre śreṣṭha. 133) Omitted in M. 134) T *-vigha-*; cf. *Ratn.*: abhīravo bhayarahitāḥ. 135) M diśā. 136) M evaṃbhūtatrikūṭa......vatyety arthaḥ. 137) M vidāryaṃ. 138) M arjuṇabāṇapūgavātāvyabāṇasamūha. 139) M omits *trinayanasya*. 140) T anādaramuktaḥ. 141) T adds *ca* after *pārthasya*. 142) M omits *kalāpināṃ*. 143) M ghanāgamānāṃ. 144) M, T ūnāṃ. 145) M sapta-. 146) M mārutayaḥ. 147) M ca upayānti upayānti upagacchanti bṛndāni lopo gūḍhadhanāgamānāṃ bṛndānilaśūnyam eva ghanāmamānām. 148) The same interpretation as *Ratn.* Comp. Taruṇa. Ṭīkā ad

K. Ā. III. 56 and Eng. trans. of *K. Ā.* by S. K. Belvalkar (: mayūras come and haṃsas go away!). 149) **M** ślokābhyāsa; **T** ślokābhyāsasaś ca. 150) **M** tatrāpākaś ca ślokaś ca; **T** tatrādyantapādaślokaś ca. 151) **M** purabhyāsāvarhata. 152) Omitted in **T**. 153) **M** saparāgavat. 154) **M** sahomāsenāparānyā āgāt. 155) **M** tadāgamane viṣaye; **T** tadāgamanasamaye. 156) **M** bhāsavatama; **T** bhāsapakṣā. 157) **M** saprabhāvāparā. 158) **M** parastāt parvatam. 159) **T** parvatādigacchad ity. 160) **M** -bhramacaladviparājitaṃ; **T** -bhramacadvirājitaṃ. 161) **M** prapannaiḥ. 162) **M** madane. 163) **T** calavārtībhidvipair. 164) **M, T** ūḍhām. 165) **M** līnāṃ; **T** pīnāṃ. 166) **M** maṇḍalaṃ; **T** alaṃ. 167) **M** te; **T** ta. 168) **T** tathāsthānaṃ. 169) **M** sadā timiti tam. 170) **M, T** *acyutaṃ* for *acyuta-*. B. N. 's reading is *-prabhūta-;* comp. **K. M., A. B.**: -pratīta-. 171) **M** bhakṣitaḥ jalaḥ. 172) **M** mūḍhaḥ. **T** mūḍhā. 173) **M** calayadbhyaḥ; **T** calayat yadbhyaḥ. 174) **M** omits *pakṣibhyaḥ*. 175) *vi-ras=dvi-rasana*=snake. 176) **M** salilasaṃsadā; **T** balisaṃsadā. 177) **M** vātāla-; **T** pāla-. 178) B. N. 's reading is *prabhūta-*. 179) **T** sañcaritaparyantavanaṃ. 180) B. N. 's interpretation of v. 130 is quite different from *Ratn*. 181) **M** samānakhalakṣiṇīsahita. 182) **T** uttare tarāhi. 183) **M** na na kriyā. 184) **M** he lakṣmītīti sadṛśahīta; **T** he lakṣmī nātisahita. 185) B. N. 's interpretation of v. 151 is somewhat peculiar; comp. *Ratn.*, and *Ratnaśrī* ad *Kāvyalakṣaṇa* (*K. Ā.*) III. 71.